

بررسی زیست محیطی پارک های ملی ایران و ارائه یک الگوی متناسب برای مدیریت آن ها (موردی: پارک ملی گلستان)

محمدعلی جعفری^{۱*}

mohammad.ali7896@yahoo.com

بتول غفاری خواه^۲

معصومه خلفی^۳

غلامرضا فریفته جهان تیغ^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۲/۱۹

چکیده

زمینه و هدف: تخریب و انهدام مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست به ویژه پارک های ملی می بایست از جنبه های گوناگون مورد بررسی قرار گیرد؛ بنابراین این مقاله از دیدگاه قوانین زیست محیطی به بررسی موضوع یاد شده پرداخته است.

روش بررسی: ارزیابی اقدامات مخرب و پاسخ های قانونی مربوط، که در قوانین و مقررات ایران پیش بینی شده است، همراه با چگونگی اثربخش بودن یا نبودن آن ها در راستای جلوگیری از وقوع جرائم زیست محیطی مربوط به تخریب پارک های ملی از مواردی است که در این تحقیق مطرح می گردد. به این منظور مقاله حاضر با بهره گیری از مطالعات میدانی، تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها به شیوه SWOT به ارائه استراتژی ها و راهکارهایی در جهت مدیریت و توسعه پایدار در پارک ملی گلستان پرداخته است.

یافته ها: پارک ملی تنها در صورت داشتن یک مدیریت مطلوب و کار آمد می تواند ارزش های اکولوژیکی، فرهنگی و معنوی خود را حفظ نماید. یک مدیر خوب نیز در صورتی می تواند به مدیریتی بهینه برای اداره پارک های ملی دست یابد که علاوه برداشتن ابزارهای اجرایی لازم یک چارچوب قانونی متناسب برای حفظ و نگهداری آن نیز وجود داشته باشد. بدیهی است برای رسیدن به نتایج یاد شده، شناخت پارک های ملی از لحاظ زیست محیطی و چگونگی پیدایش آن ها ضروری خواهد بود؛

۱- دانشجوی دکتری - علوم و مهندسی محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج. * (مسئول مکاتبات)

۲- کارشناسی ارشد، گروه تنوع زیستی و مدیریت اکوسیستم ها، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی - تهران.

۳- کارشناس ارشد-ارزیابی و آمایش سرزمین - دانشگاه آزاد واحد تاکستان.

بحث و نتیجه گیری: نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می دهد منطقه مذکور دارای قابلیت های بسیار فراوان در زمینه زیست محیطی است که نیازمند توجه و برنامه ریزی مناسب در این مناطق می باشد. در هر حال برای ارتقاء مدیریت بهینه و حفظ و نگهداری پارک های ملی ایجاد قوانین کارآمد همگام با قوانین جهانی و اجرای آن توسط مسئولین و آشنایی مردم با ارزش های پارک ملی ضروری به نظر می رسد.

واژه های کلیدی: محیط زیستی، پارک ملی گلستان، SWOT، مدیریت، توسعه پایدار.

Investigating the environmental status of Iranian national parks and providing a suitable model for their management (Case: Golestan National Park)

Mohammad Ali Jafari ^{1*}

mohammad.ali7896@yahoo.com

Batoul Ghaffarikhah ²

Masoumeh Khalfi ³

Gholamreza Farifteh Jahan Tigh³

Admission Date: June 13, 2022

Date Received: May 9, 2019

Abstract

Background and Objective Destruction of areas under the management of the Environmental Protection Agency, especially national parks, should be considered from various aspects; Therefore, this article examines this issue from the perspective of environmental laws.

Material and Methodology: Assessing the destructive actions and related legal responses, which are provided in the laws and regulations of Iran, along with how they are effective or not in order to prevent environmental crimes related to the destruction of national parks is one of the issues raised in this study. For this purpose, the present article, using field studies, identifying strengths, weaknesses, opportunities and threats by SWOT method, has presented strategies and solutions for sustainable management and development in Golestan National Park.

Findings: The national park can preserve its ecological, cultural and spiritual values only if it has a good and efficient management. A good manager can also achieve optimal management for the management of national parks if, in addition to removing the necessary executive tools, there is an appropriate legal framework for its maintenance. Obviously, in order to achieve the mentioned results, it will be necessary to know the national parks from the environmental point of view and how they came into being;

Discussion and Conclusion: The results obtained from this study show that the region has many capabilities in the field of environment that requires proper attention and planning in these areas. In any case, in order to promote the optimal management and maintenance of national parks, it seems necessary to create efficient laws in line with international laws and to implement them by the authorities and to acquaint the valuable people of the national park.

Keywords: Environmental, Golestan National Park, SWOT, Management, Sustainable Development.

1- Phd Student - Environmental Science and Engineering, of Natural Resources College of Agriculture & Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran. * (Corresponding Author)

2- Department of biodiversity and ecosystem management, Environmental sciences research institute, University of Shahid Beheshti, Tehran.

3- Master of Science (MSc) in assessment and planning of land, Department of Science and Research Branch Islamic Azad university- Takestan.

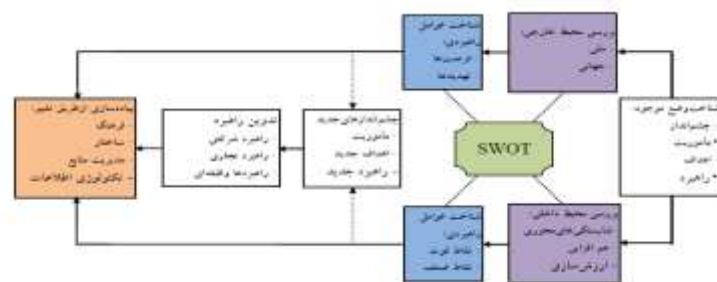
مقدمه

طبقه‌بندی مناطق بر اساس اهداف مدیریت و زون‌بندی آن‌ها از دیگر تأثیرات همسویی کشور ایران با خط‌مشی‌های حفاظت در جهان به شمار می‌روند. تحول تشکیلاتی سازمان محیط زیست در سال ۱۳۵۳ از محور عمده فعالیت‌های خود یعنی حیات‌وحش و زیستگاه به کل محیط‌زیست کشور را می‌توان همگامی کشور با دگرگونی‌ها و ضرورت‌های زمانی خود تلقی نمود. سازمان‌های محیط‌زیست در پی استاندارد کردن تعاریف معیارهای انتخاب و مدیریت مناطق آی. یو. سی. ان^۱ و تصویب قوانین مناسب برای آن‌ها ویژگی‌های مناطق را در ۴۰ طبقه کل توصیف کرده و کلیه پارک‌های حیات‌وحش را به پارک‌های ملی تغییر عنوان داده است. از آن زمان به دلایل مختلف چون وضع قوانین جدید در تعیین مناطق و نیز به علت تخریب مناطق تعدادی از آن‌ها از شبکه حذف یا تغییر عنوان دادند. در کشور ایران در حال حاضر تعداد ۳۰ پارک ملی وجود دارد (۶). اولین منطقه‌ای که تحت حفاظت قرار گرفت پارک ملی گلستان است که بیش از ۴۳ سال از حفاظت آن می‌گذرد. متأسفانه از سال ۱۹۷۹ میلادی یعنی سال ۱۳۵۸ به بعد تأیید رویدادهای جهان در زمینه حفاظت از طبیعت و منابع زنده در ایران رو به کاهش گذاشته است. و از نظر حفاظت طرز تفکر مدیریت پارک‌های ملی مشخصاً بر مسائل درونی محدوده آن‌ها استوار بوده و به محیط‌های اطراف آن‌ها توجهی نمی‌گردد. قابلیت زیست و دوام پارک‌های ملی از نظر بیولوژیک در درازمدت قابل‌تردید است؛ به این دلیل که بیشتر مناطق قبل از تکوین علوم مربوط به حفاظت بیولوژیک احداث شده‌اند؛ و بیشتر مناطق موجود از نظر بیولوژیک فاقد وسعت لازم بوده. به‌طور کلی عمده‌ترین موانع در استراتژی حفاظت و مدیریت از طبیعت به‌قرار زیر می‌باشد: ۱- این تصور که امکان حفظ منابع زنده در بخش‌های محدود و جداگانه امکان‌پذیر است درحالی‌که به حفظ منابع زنده نیاز به سیستم حفاظتی بازتر و وسیع‌تری داشته و ضمناً امری است مربوط به همه بخش‌های جامعه و همه جوامع دنیا، به‌عبارت دیگر موضوعی کاملاً جهان‌شمول است. ۲- اتخاذ آن

پارک‌های ملی مناطقی با ارزش‌های چندجانبه و اغلب بی‌همتا هستند که معمولاً معرف اکوسیستم‌های بکر و یا کمتر دست‌خورده از بیوم‌های طبیعی اند هر پارک ملی متشکل از انواع گیاهان و جانوران، زیستگاه‌های متنوع و سیماهای منحصربه‌فرد از رویشگاه‌ها، چشم‌اندازها و عوارض زمینی می‌باشد. پارک‌های ملی برای حفظ ذخایر ژنتیکی گونه‌های گیاهی و جانوری (۱) و مناطق طبیعی برجسته و منظره‌های مهم ملی و بین‌المللی و استفاده‌های علمی، آموزشی و تفرجگاهی احداث می‌شوند (۲ و ۳). دولت‌ها به‌منظور حفظ همیشگی و وضعیت زیست‌بوم و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد گیاهان درخطر انقراض و برای جلوگیری از دخالت‌های مخرب انسانی، پارک‌های ملی را تحت حفاظت قرار می‌دهند (۴). نخستین پارک ملی به نام یلواستون باهدف و زیبایی‌های طبیعت برای بهره‌وری معنوی در سال ۱۸۷۲ در آمریکا احداث گردیده است. درواقع ایالات‌متحده آمریکا، اولین کشور و آغازگر سیاست حفظ طبیعت و تأسیس پارک‌های ملی بود. سیستم پارک‌های ملی توسط برخی تاریخ‌نویسان «بهترین ایده آمریکا» اطلاق گردیده است (۵). در طول سه دهه، توسعه پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده در آمریکا ادامه یافت. در سال ۱۹۱۶ قوانین پارک‌های ملی در آمریکا به تصویب رسید، در سال ۱۹۱۷ سازمان خدمات پارک‌ها تشکیل گردید و اهداف و قوانین پارک‌های ملی به‌سرعت به سیاست‌های مدیریت پارک‌ها در سطح جهان تبدیل‌شد. در سال ۱۹۴۸ با تشکیل اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی احداث پارک‌های ملی در کشورهای عضو اتحادیه بیش‌ازپیش مورد ترغیب و حمایت قرار گرفت. کشور ایران تا سال ۱۹۷۹ مانند همه کشورهای جهان متأثر از رویدادهای جهانی در زمینه پارک‌های ملی بوده است. از مهم‌ترین تأثیرات این روند را می‌توان تغییر ساختار سازمان شکاربانی و نظارت بر صید به سازمان حفاظت محیط‌زیست ذکر کرد. گسترش مناطق تحت حفاظت،

دسته از شیوه‌های توسعه که مبتنی بر منافع کوتاه‌مدت و محدود بوده و به همین دلیل اثرات زیان بار و گاه غیر قابل برگشتی در طبیعت و منابع طبیعی بر جای می‌گذارد. ۳- عدم کفایت در حفظ طبیعت به علت نارسایی‌های مختلف در زمینه‌های برنامه‌ریزی، قوانین، فقدان نیروی انسانی کارآمد و فقدان شناخت اولویت‌ها از نظر بهره‌وری و احیاء؛ ۴- عدم پشتیبانی از حفاظت طبیعت به علت فقدان آگاهی نسبت به فواید حفاظت در سطح عام و به‌طور خاص در سطح تصمیم گیران دولتی؛ ۵- فقدان شیوه‌های توسعه مناسب و سازگار مبتنی بر حفظ طبیعت بر حفظ طبیعت در کشورهای در حال توسعه؛ تمامی موارد ذکر شده نشان‌دهنده ضعف‌های اجرایی یک مدیریت اصولی و مطلوب در پارک‌های ملی ایران می‌باشد که نیازمند یک بازنگری جامع و کامل برای حفظ این مناطق پرارزش می‌باشد (۷). در بحث مدیریت بهینه پارک‌ها

یکی از ابزارهای بسیار مهم در فرآیند تدوین راهبرد، تکنیک SWOT است که به وسیله آن اطلاعات مقایسه می‌شود اساساً SWOT یک ابزار برنامه‌ریزی راهبردی است (۸) و یک چارچوب مفهومی برای تحلیل‌های سیستمی محسوب می‌شود (۹). امروزه SWOT به عنوان ابزاری نوین برای تحلیل عملکردها و وضعیت شکاف، مورد استفاده طراحان و ارزیابان راهبرد قرار می‌گیرد (۱۰). برنامه ریزان درعین حال می‌توانند با استفاده از ماتریس ارزیابی داخلی روابط بین موضوعات مختلف را شناسایی، ارزیابی و راه‌حلهایی را برای آن‌ها ارائه نمایند (۱۱) با استفاده از این ماتریس امکان تدوین چهار انتخاب یا راهبرد متفاوت از نظر درجه کنشگری‌های متفاوت در فضا فراهم می‌شود. البته در جریان عمل برخی از راهبردها با یکدیگر همپوشانی داشته و یا به‌طور هم‌زمان و هماهنگ با یکدیگر به اجرا درمی‌آیند (۱۲). (شکل ۱).

شکل ۱- الگوی مدیریت راهبردی توسعه گردشگری (۱۱)

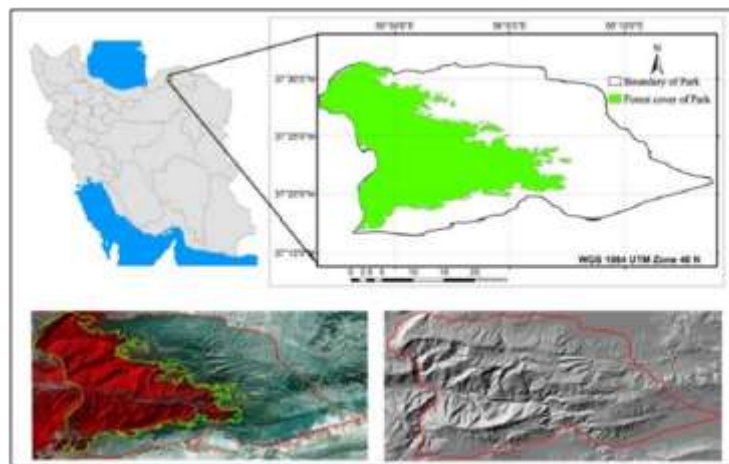
Figure 1: Strategic Management Model for Tourism Development (11)

مواد و روش‌ها

معرفی پارک ملی گلستان

فروردین‌ماه سال ۱۳۴۳ یک‌بار دیگر تغییر عنوان داده و بنام پارک وحش محمدرضا شاه نامیده شد. بعد از تشکیل سازمان شکاربانی و نظارت بر صید (۱۳۴۶) وظایف قانون شکار و از جمله اداره پارک‌های حیات وحش به این سازمان واگذار گردید. در شهریورماه سال ۱۳۵۰ محدوده‌ای در شرق این پارک بنام منطقه حفاظت‌شده قرخود با وسعت ۳۴ هزار هکتار به آن الحاق گردید. در سال ۱۳۵۳ پس از اصلاح قانون شکار و صید با تغییر عنوان پارک وحش به پارک ملی، این منطقه نیز به پارک ملی تبدیل شد. در سال ۱۳۵۵ هر دو منطقه در هم ادغام و به‌صورت منطقه‌ای یگانه با وسعت ۱۲۵۸۹۵ هکتار بنام پارک ملی تحت حفاظت قرار گرفت.

پارک ملی گلستان نخستین پارکی است که در ایران عنوان پارک ملی را به خود اختصاص داده است (شکل ۲). این پارک تا قبل از سال ۱۳۶۶ از شکارگاه‌های شناخته‌شده و پرآوازه کشور محسوب می‌شد و به جنگل گلستان مشهور بود. در مردادماه ۱۳۶۶ بنام منطقه حفاظت‌شده آلمه و ایشکی تحت حمایت قانون شکار قرار گرفت و تا سال ۱۳۴۰ توانست قابلیت‌های خود را در سایه کنترل و نظارت‌ترمیم و به‌خوبی آشکار سازد. در بهمن‌ماه سال ۱۳۴۰ بدون تغییر وسعت بنام منطقه حفاظت‌شده آلمه نامیده شد. در شهریورماه سال ۱۳۴۲ به پارک محمدرضا شاه تغییر نام داد. پس از گذشت یک سال در

شکل ۲- موقعیت پارک ملی گلستان بر روی نقشه ایران (ناهمواری و حوضه جنگلی) (۱۳ و ۱۴).

Figure 2. Golestan National Parks Location in Iran (topography and forest basin) (13 and 14).

اهداء گردید و تاکنون نیز جایگاه خود را در خانواده ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره جهانی حفظ کرده است. پارک ملی گلستان از معدود پارک‌هایی است که در روند تغییر و تحولات سه دهه اخیر موقعیت خود را به‌عنوان پارک ملی حفظ کرده است (جدول ۱).

پس از سال ۱۳۵۷ منطقه حفاظت شده قرخود مجدداً از پارک ملی جدا شد و از آن‌پس تاکنون با وسعت ۹۱۸۹۵ هکتار بنام پارک ملی گلستان تحت حفاظت قرار گرفته است. پارک ملی گلستان در سال ۱۹۷۷ به‌عنوان ذخیره‌گاه زیست‌کره انتخاب و به پروژه شماره ۸ برنامه انسان و کره مسکون (MaB) یونسکو

جدول ۱- مساحت و درصد زون‌های هشت‌گانه پارک ملی گلستان (۱۳ و ۱۴).

Table 1. area and percentage of the eight zones of Golestan National Park (13 and 14).

جمع کل	سپر	تاریخی فرهنگی	استفاده ویژه	بازسازی	تفرج متمرکز	تفرج گسترده	حفاظتی	امن	زون مساحت
۹۱۸۹۵	۵۲۲۵*	۳۵۱	۱۰۱	۹۱۰۹	۴۸۸	۴۲۱۱*	۳۲۲۰۷	۴۵۴۲۸	هکتار
۱۰۰	۵/۶۹	۰/۳۸	۰/۱۱	۹/۹۱	۰/۵۴	۴/۵۸	۳۵/۰۵	۴۹/۴۳	درصد

* ۳۹۸ هکتار همراه با زون تاریخی- فرهنگ، ** همراه با زون‌های حفاظتی و بازسازی

۵۰ کیلومتر علی‌رغم غیر ایمنی بودن روزانه شاهد عبور حدود ۱۶ هزار خودرو می‌باشد، برداشت علوفه، آلودگی، جمع‌آوری قارچ، گیاهان دارویی و شاخ‌های افتاده مارال، کاربرد ناهم‌سو با اهداف پارک در اراضی پیرامونی، وقوع سیل در سال ۸۱-۸۰، فعالیت حفاران، گنج‌یاب‌ها تأثیر بسزایی در به هم ریختن وضع منطقه داشته، وقوع آتش‌سوزی در سطح گسترده‌ای از جنگل‌های پارک ملی گلستان در اوایل تابستان ۱۳۸۵ را می‌توان نام برد.

پارک ملی گلستان آخرین نقطه جنگل‌های خزری در شمال شرق کشور است که به‌طور هم‌زمان ۴ اقلیم آب و هوایی در نقاط مختلف آن وجود دارد. مناطق تفرجگاهی چون دره آبشار، دره آلمه، دره آدنسر، دره قرغون، دشت آهو خیز، آبشار آق سو، دو موزه حیات‌وحش در آن وجود دارد.

از عوامل اصلی تخریب در پارک ملی گلستان تصرف اراضی در بخش‌های جنوبی و دیگر محیط‌های حاشیه‌ای، شکار غیرمجاز، وجود بزرگراه آسیایی تهران - مشهد که حدود ۱۴۵ جانور وحشی در اثر برخورد با خودروهای عبوری از این مسیر تلف شده‌اند. علاوه بر این جاده داخلی پارک ملی گلستان به طول

روش تحقیق

جهت دستیابی به اهداف تحقیق، در این مقاله ابتدا از روش ترکیبی و روش توصیفی و تحلیلی استفاده شده است که در این بخش با توجه به اطلاعات موجود به بررسی وضعیت زیست محیطی و گونه های گیاهی و جانوری منطقه مورد مطالعه پرداخته شده و سپس در مراحل بعدی تحقیق، برای تجزیه و تحلیل و ارائه استراتژی و راهکارهای مناسب جهت مدیریت پارک های ملی از روش تحلیلی SWOT استفاده شده که در ابتدا با بررسی های انجام شده عوامل مؤثر تأثیرگذار بر محیط داخلی و خارجی ناحیه، فهرست نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدهای موجود مورد شناسایی قرار گرفته و سپس با نظرخواهی از مردم و مسئولان مربوطه و وزن دهی به هرکدام از این مسائل و سپس محاسبه و تحلیل آن ها، اولویت ها مشخص شده و در نهایت جهت تقلیل یا از بین بردن تهدیدها و نقاط ضعف منطقه و گسترش و تقویت نقاط فرصت و قوت موجود در ارتباط با برنامه ریزی و مدیریت پارک های ملی در نواحی مورد مطالعه پیشنهادها و استراتژی های مناسب ارائه شده است.

ویژگی های پارک ملی گلستان

۱- پارک ملی گلستان قدیمی ترین منطقه حفاظت شده کشور است. تاریخ و سابقه حفاظت آن به بیش از چهار دهه می رسد. تاریخچه و قدمت حفاظت از مناطق تلویحاً بیانگر اهمیت آن در شبکه مناطق حفاظت شده نیز هست با توجه به اینکه بیش از ۵۰ درصد مناطق تحت حفاظت در بخش عمده ای از جهان پس از سال ۱۹۸۲ احداث شده اند می توان پارک ملی گلستان را یکی از قدیمی ترین پارک های ملی جهان نیز بشمار آورد.

۲- یک هشتم گونه های گیاهی، یک سوم گونه های پرندگان و بیش از ۵۰ درصد از گونه های پستانداران کشور در این پارک زندگی می کنند.

۳- وجود گونه های خاص جانوری: این منطقه از بهترین زیستگاه های گوسفند وحشی اورپال بزرگ ترین و قدیمی ترین زیرگونه گوسفند وحشی است که معادل نزدیک به سه چهارم کل جمعیت گوسفندان وحشی اورپال دنیا می شود. همچنین سمور جنگلی از گوشت خوارانی است که احتمالاً فقط در پارک ملی گلستان زندگی می کند و بر ارزش ژنتیکی پارک افزوده است.

۴- وجود گونه های خاص گیاهی: نوعی از زعفران در پارک ملی گلستان وجود دارد که فقط در این منطقه یافت می شود (جدول ۲).

پوشش گیاهی

پارک ملی گلستان بین دو حوزه نیمه نم پسند و نیمه خشکی پسند قرار دارد و به تدریج در حرکت به طرف شرق، سیمای طبیعی آن به حالت استپیک تغییر پیدا می کند، به همین جهت عناصر گیاهی نواحی سه گانه فوق را می توان در پارک مشاهده نمود. تنوع و رنگارنگی این پارک چنان مناظر زیبایی را به وجود آورده است که نظیر آن را در کم تر جایی از این سرزمین می توان دید. توسکای قشلاقی، کلپو، انجیر، توت، ملج، داغداغان، ازگیل، ولیک، زالزالک، سیامتو، گوجه وحشی، شیرخشت، دغدغک، گردو، تمشک، انار وحشی، گلابی وحشی و ... از گونه های مختلف گیاهی پارک محسوب می شوند. در کف جنگل گونه های بی شماری نظیر سرخس ها، متامتی و ... پراکنده اند. در نواحی خشک تر درختچه های زرشک، تغ، گز، کاروان کش، بوته های کلاه میرحسن، گون، گدار، چوبک، درمنه، خارشتر و سایر گونه های استپی یافت می شود. در نواحی مرتفع گونه ارس نیز به طور پراکنده دیده می شود.

جدول ۲- نمونه‌ای از گونه‌های غالب در پارک ملی گلستان (۱۳)

Table 2. Examples of Dominant Species in Golestan National Park (13)

نام فارسی گونه	نام علمی گونه	رده	نام فارسی گونه	نام علمی گونه	رده
لاک پشت روسی	<i>Testudo horsfieldii</i>	پستانداران	گراز	<i>Sus scrofa</i>	پستانداران
آگامای استپی	<i>Trapelus agilis</i>		شوکا	<i>Capreolus capreolus</i>	
لوس مار	<i>Ophysaurus apodus Pannonicus</i>		کل و بز	<i>Cervus aegagrus aegagrus</i>	
اسکینک چشم ماری	<i>Lacerta strigata</i>		قوچ اورپال	<i>Ovis orientalis arkal</i>	
آسیایی			آهوی ایرانی	<i>Gazella subgutturosa</i>	
سوسمار سبز خزری			خرس قهوه‌ای	<i>Ursus arctos</i>	
			پلنگ ایرانی	<i>Panthera pardus saxicolor</i>	
			گره جنگلی	<i>Felis chaus</i>	
			گره وحشی	<i>Felis silvestris</i>	
			روباه معمولی	<i>Vulpes vulpes</i>	
سیاه ماهی	<i>Capoeta capoeta gracilis</i>	پرنده‌گان	سنگ چشم	<i>Lanius schach</i>	پرنده‌گان
قزل آلائی رنگین کمان	<i>Oncorhynchus mykiss orientalis</i>		دمگاه حنایی	<i>Sturnus roseus</i>	
ماهی سفید رودخانه	<i>Cobitis taenia</i>		سار صورتی	<i>Pyrhocorax pyrrhocorax</i>	
ای	<i>Neogobius fluviatilis pallasi</i>		کلاغ کوهی	<i>Aquila heliaca</i>	
ماهی رفتگر خاردار			نوک سرخ	<i>Aquila chrysaetos</i>	
گاو ماهی شنی			عقاب شاهی	<i>Gypaetus barbatus</i>	
			عقاب طلایی	<i>Falco subbuteo</i>	
			هما	<i>Falco naumanni</i>	
			لیل	<i>Phasianus colchicus</i>	
			دلیجه کوچک	<i>Alectoris chukar</i>	
			قرقاول	<i>Co</i>	
			کبک		
وزغ سبز	<i>Bufo viridis</i>	پهلوپستان			پهلوپستان
قورباغه مردابی	<i>Rana ridibunda</i>				
قورباغه پادراز جنگلی	<i>R. macrocnemis pseudokalmatina</i>				

حیات وحش

منطقه از بهترین زیستگاه‌های گوسفند وحشی اورپال که بزرگ‌ترین و قدیمی‌ترین زیرگونه گوسفند وحشی ایران است و یکی از خالص‌ترین جمعیت‌های قوچ و میش اورپال را در خود جای داده است (جدول ۳).

۶۹ گونه پستاندار وابسته به ۶ راسته، ۲۱ خانواده و ۵۰ سرده در پارک ملی گلستان شناسایی شده است. پلنگ و خرس قهوه‌ای از گوشت‌خواران بزرگ پارک ملی هستند. سمور جنگلی از گوشت‌خوارانی است که بر ارزش ژنتیکی پارک افزوده است. این

جدول ۳ - گونه های در حال انقراض پارک ملی گلستان (۱۴)

Table 3. Endangered Species of Golestan National Park (14)

نام فارسی گونه	نام علمی گونه	رده
لاک پشت روسی	<i>Testudo horsfieldii</i> (Vu A2d)	خزندگان
عقاب شاهی دلیجه کوچک دلیجه یلوه حنایی دال سیاه سنقر سفید زنگوله بال	<i>Aquila heliaca</i> (Vu) <i>Falco naumanni</i> (Vu) <i>Falco tinnunculus</i> (Vu Alace) <i>Crex crex</i> (VuAlac) <i>Aegypius monachus</i> (nt) <i>Circus macrourus</i> (nt) <i>Tetrax tetrax</i> (nt)	پرندگان
پلنگ ایرانی خفاش نعل اسبی کوچک کل و بز قوچ اوربال خفاش نعل اسبی بزرگ اشگول سنجابک درختی	<i>Panthera pardus saxicolor</i> (EN) <i>Rhinolophus hipposideros</i> (VuA2c) <i>Capra aegagrus aegagrus</i> (VuA2cde) <i>Ovis orientalis arkal</i> (VuA2cde) <i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (IR: cd) <i>Myoxus glis</i> (IR: nt) <i>Dryomys nitedula</i> (IR: nt)	پستانداران

تجزیه و تحلیل و یافته ها

به منظور ارائه استراتژی ها و راهکارهای مدیریت پارک های ملی با نگاه به پارک ملی گلستان از مدل SWOT استفاده و به ارائه نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها امری اساسی تلقی می شود. تحلیل SWOT به منظور شناسایی و بررسی عوامل مؤثر درونی (قوت ها و ضعف ها) و عوامل تأثیرگذار بیرونی (فرصت ها و تهدیدها) به منظور ارائه استراتژی های توسعه پایدار پارک های ملی و مدیریت آن ها بکار برده می شود. برای تحقق این امر ابتدا فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید مورد شناسایی قرار گرفته و سپس با نظرخواهی از مدیران محلی و همچنین مسئولان و کارشناسان و اهمیت دادن به هریک از این مسائل و سپس محاسبه و تحلیل آن ها اولویت ها را مشخص کرده و جهت

برطرف نمودن و تقلیل نقاط ضعف و تهدید و بهبود و ارتقاء نقاط قوت و فرصت در خصوص توسعه و مدیریت پارک های ملی گلستان استراتژی های مناسب و کارآمدی ارائه گردید.

۱- عوامل داخلی تأثیرگذار بر توسعه و مدیریت زیست-محیطی در ناحیه مورد مطالعه:

هدف این مرحله کندوکاو عوامل داخلی اصلی تأثیرگذار بر مسائل زیست محیطی در ناحیه مورد مطالعه است که عوامل مؤثر درونی (قوت ها و ضعف ها) شناسایی شده و بر اساس مطالعات انجام شده و بررسی وضعیت محیط پیرامون مجموعه عوامل مؤثر مورد ارزیابی و رتبه بندی قرار می گیرند (جدول ۴).

جدول ۴- ماتریس SOWT عوامل داخلی (تحلیل، رتبه بندی و اولویت سنجی نقاط قوت از دیدگاه مدیران محلی و مسئولان استانی)

Table 4. SWOT Matrix: Internal Factors (Analysis, Ranking, and Prioritization of Strengths from the Perspective of Local Stakeholders and Provincial Officials)

ردیف	نقاط قوت	مجموع وزن ها	میانگین وزن ها	رتبه
۱	جنگل های خزان کننده مناطق پست و بلند هیرکانی	۵۰۵	۲/۵۲	۱۰
۲	رویش گیاهان استپی و خشکی پسند	۶۶۰	۳/۳۰	۶
۳	۶۰ گونه پستاندار متعلق به ۴۳ جنس و ۱۸ خانواده در منطقه شناسایی شده است	۷۲۲	۳/۶۱	۲
۴	۱۳۳ گونه پرند از ۷۸ جنس و ۳۵ خانواده در منطقه مشاهده گردیده	۷۱۵	۳/۵۷	۳
۵	در منطقه ۳ گونه دوزیست از ۲ جنس و ۲ خانواده شناسایی شده است	۶۴۱	۳/۲۰	۷
۶	۲۱ گونه خزنده از ۱۶ جنس و ۱۰ خانواده یافت می شود	۵۹۵	۲/۹۷	۸
۷	۱۱ گونه ماهی متعلق به ۸ جنس و ۵ خانواده در منطقه شناسایی شده است	۵۶۸	۲/۸۴	۹
۸	وجود منابع آبی قابل توجه	۶۹۶	۳/۴۸	۴
۹	وجود آب و هوای مناسب	۶۷۰	۳/۳۵	۵
۱۰	وجود چشم اندازهای طبیعی بکر و زیبا	۸۰۹	۴/۰۴	۱

منبع: یافته های تحقیق

۲- عوامل خارجی تأثیرگذار بر توسعه و مدیریت زیست-

محیطی در ناحیه مورد مطالعه:

هدف این مرحله سنجش محیط خارجی ناحیه مورد مطالعه جهت شناسایی نقاط فرصت و تهدید است، یعنی نقاطی که در راه دستیابی به اهداف برنامه ریزی و اجرای تکلیف های آن جزء عوامل بیرونی مؤثر بر منطقه یا به نوعی مساعد یا بازدارنده مدنظر می باشد. از این رو در این قسمت عوامل مؤثر بیرونی (فرصت و تهدیدها) شناسایی شده و مجموعه عوامل مؤثر مورد ارزیابی و رتبه بندی قرار می گیرند (جدول ۵).

تحلیل، بررسی و اولویت بندی نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها:

طبق نتایج حاصل از ماتریس SWOT در جداول قبل، بیانگر آن است که مؤلفه وجود چشم اندازهای طبیعی بکر و زیبا میانگین

وزن ۴/۰۴ به عنوان مهم ترین نقطه قوت تلقی می گردد و بعد از آن وجود پستانداران با گونه های خاص با مجموع امتیاز ۷۲۲ و میانگین وزن ۳/۶۱ در اولویت بعدی قرار دارد. در ضمن مؤلفه وجود گونه های ماهیان خاص با مجموع امتیاز ۵۰۵ و میانگین وزن ۲/۵۲ و وجود جنگل های خزان کننده با مجموع امتیاز ۵۶۸ و میانگین وزن ۲/۸۴ به ترتیب جزء کم اهمیت ترین و کم اثرترین نقاط قوت به شمار می آیند (جدول ۶).

جدول ۵- ماتریس ماتریس SWOT عوامل خارجی (تحلیل، رتبه بندی و اولویت سنجی نقاط ضعف از دیدگاه مدیران محلی و مسئولان استانی)

Table 5. SWOT Matrix: External Factors (Analysis, Ranking, and Prioritization of Opportunities and Threats from the Perspective of Local Managers and Provincial Officials)

ردیف	نقاط ضعف	مجموع وزن ها	میانگین وزن ها	رتبه
۱	ضعف برنامه ریزی و مدیریتی و سرمایه گذاری های دولت در این منطقه.	۶۹۵	۳/۴۷	۲
۲	در معرض خطر انقراض بودن بسیاری از گونه های جانوری و پرندگان	۶۳۴	۳/۱۷	۵
۳	نادیده انگاشتن پارک ملی گلستان به عنوان بزرگ ترین پارک ملی کشور	۷۲۰	۳/۶۰	۱
۴	احتمال وقوع سیل در ناحیه مورد مطالعه.	۶۱۴	۳/۰۷	۷
۵	شکار غیرقانونی شکارچیان	۶۱۷	۳/۰۸	۶
۶	ناکافی بودن گارد حفاظتی پارک ملی گلستان	۵۶۱	۲/۸۰	۸
۷	آتش سوزی های مکرر جنگل	۶۸۲	۳/۴۱	۳
۸	قطع بی رویه درختان توسط سودجویان	۶۴۷	۳/۲۳	۴
۹	عدم آشنایی مردم با اهمیت پارک های ملی	۵۴۶	۲/۷۳	۹

منبع: محاسبات انجام شده بر روی اطلاعات اخذ شده از پرسشنامه

*-میانگین رتبه ها برای هر مؤلفه رتبه ۱ خیلی کم، رتبه ۲ کم، رتبه ۳ تا حدودی، رتبه ۴ زیاد و رتبه ۵ خیلی زیاد)

جدول ۶- ماتریس SWOT فرصت ها (تحلیل، رتبه بندی و اولویت سنجی نقاط فرصت از دیدگاه مدیران محلی و مسئولان استانی)

Table 6. SWOT Matrix: Opportunities (Analysis, Ranking, and Prioritization of Opportunities from the Perspective of Local Managers and Provincial Officials)

ردیف	فرصت ها	مجموع وزن ها	میانگین وزن ها	رتبه
۱	افزایش توجه و انگیزه دولت و بخش خصوصی به سرمایه گذاری در این منطقه	۶۴۵	۳/۲۲	۷
۲	فرصت حفاظت از محیط زیست و گونه های خاص گیاهی و جانوری موجود در منطقه	۶۶۳	۳/۳۱	۴
۳	افزایش درآمد و گسترش گارد حفاظتی جهت حفظ گونه های در معرض انقراض	۶۴۴	۳/۲۲	۸
۴	تصویب قوانین و مقررات حمایتی از محیط زیست منطقه و وجود ردیف های اعتباری خاص برای گسترش اکو توریسم	۶۴۶	۳/۲۳	۶
۵	ایجاد فرصت های شغلی و احساس اشتغال بین ساکنان منطقه بخصوص زنان و جوانان	۵۷۸	۲/۸۹	۱۰
۶	معرفی پارک ملی به طبیعت گردان (اکو توریست ها) با نگاه حفظ طبیعت	۶۶۰	۳/۳۰	۵
۷	توسعه گونه های گیاهی جهت توسعه فعالیت های جانوری و حفظ محیط زیست	۷۰۰	۳/۵۰	۲
۸	جهانی بودن پارک ملی گلستان و شناساندن پارک به مردم و اهمیت توسعه آن	۷۱۵	۳/۵۷	۱
۹	پارک ملی گلستان به عنوان ذخیره زیست گاه کره زمین	۶۷۴	۳/۳۷	۳
۱۰	بسیج مردم بومی منطقه و آموزش صحیح جهت بهره برداری صحیح از پارک ملی گلستان	۶۳۰	۳/۱۵	۹

منبع: یافته های تحقیق

دولت در این منطقه با مجموع امتیاز ۶۹۵ و میانگین وزن ۳/۴۷ به ترتیب جزء مهم ترین نقاط ضعف به شمار می آیند. همچنین در بین نقاط ضعف به ترتیب مؤلفه های ناکافی بودن گارد حفاظتی پارک ملی گلستان با مجموع امتیاز ۵۴۶ و میانگین وزن

در بررسی نقاط ضعف مؤلفه نادیده انگاشتن پارک ملی گلستان به عنوان بزرگ ترین پارک ملی کشور و ذخیره گاه زیست کره و عدم توجه کافی به این نکته با مجموع امتیاز ۷۲۰ و میانگین وزن ۳/۶۰ و ضعف برنامه ریزی و مدیریتی و سرمایه گذاری های

۲/۷۳ و عدم آشنایی مردم با اهمیت پارک‌های ملی با مجموع امتیاز ۵۶۱ و میانگین وزن ۲/۸۰ جزء کم اثرترین نقاط ضعف محسوب می‌گردد. در خصوص فرصت‌ها مدیران محلی و مسئولان بر این عقیده‌اند که جهانی بودن پارک ملی گلستان و شناساندن آن به مردم با مجموع امتیاز ۷۱۵ و میانگین وزن ۳/۵۷ در اولویت اول قرار دارد و سپس توسعه گونه‌های گیاهی جهت توسعه گونه‌های جانوری و حفظ محیط‌زیست با امتیاز ۷۰۰ و میانگین وزن ۳/۵۰ در اولویت دوم قرار دارد. در ضمن بسیج مردم بومی منطقه و آموزش صحیح جهت بهره‌برداری صحیح از پارک ملی گلستان با مجموع امتیاز ۵۷۸ و میانگین وزن ۲/۸۶ و ایجاد فرصت‌های شغلی و احساس اشتغال بین ساکنان منطقه به‌خصوص زنان و جوانان با مجموع امتیاز ۶۳۰ و میانگین وزن

۳/۱۵ جزء کم اثرترین فرصت‌ها به شمار می‌آیند. علاوه بر موارد مذکور فرسایش خاک به دلیل خاک‌برداری از بستر رودخانه و سیل‌خیز بودن منطقه با مجموع امتیاز ۷۳۳ و میانگین وزن ۳/۶۶ مهم‌ترین و مؤثرترین تهدید به شمار می‌آید و احداث و تعریض جاده و ساخت دیوار حائل بین جاده و رودخانه با مجموع امتیاز ۷۱۵ و میانگین وزن ۳/۵۷ در مرتبه بعدی قرار می‌گیرد. همچنین مؤلفه تخریب اراضی کشاورزی با مجموع امتیاز ۵۲۷ و میانگین وزن ۲/۶۳ و آتش‌سوزی‌های مکرر توسط گردشگران و سودجویان جهت تغییر کاربری اراضی با مجموع امتیاز ۵۶۸ و میانگین وزن ۲/۶۶ به ترتیب جزء کم اثرترین تهدیدها محسوب می‌شوند (جدول ۷).

جدول ۷- ماتریس SWOT تهدیدها (تحلیل، رتبه‌بندی و اولویت‌سنجی تهدیدها از دیدگاه مدیران محلی و مسئولان

(استانی)

Table 7. SWOT Matrix: Threats (Analysis, Ranking, and Prioritization of Threats from the Perspective of Local Managers and Provincial Officials)

ردیف	تهدیدها	مجموع وزن‌ها	میانگین وزن‌ها	رتبه
۱	عدم صدور تسهیلات درخور پارک ملی گلستان از سوی دولت برای گسترش اکو توریسم در این ناحیه	۶۲۲	۳/۱۱	۷
۲	احداث و تعریض جاده و ساخت دیوار حایل بین جاده و رودخانه	۷۱۵	۳/۵۷	۲
۳	تخریب پوشش گیاهی (جنگل و مراتع) و افزایش آلودگی هوا، آب و صوتی در ناحیه مورد مطالعه	۶۶۵	۳/۳۲	۵
۴	تغییر کاربری اراضی توسط بورس بازان در روستاهای اطراف ناحیه مورد مطالعه	۶۴۲	۳/۲۱	۶
۵	آتش‌سوزی‌های مکرر توسط گردشگران و سودجویان جهت تغییر کاربری اراضی	۵۹۸	۲/۹۹	۸
۶	فرسایش خاک به دلیل خاک‌برداری از بستر رودخانه و سیل‌خیز بودن منطقه	۷۳۳	۳/۶۶	۱
۷	تخریب اراضی کشاورزی	۵۲۷	۲/۶۳	۹
۸	وجود بیش از حد شکارچیان غیرمجاز و بهره‌برداری‌های بی‌رویه	۷۱۳	۳/۵۶	۳
۹	تغییر در اکوسیستم جنگل توسط گردشگران غیر آشنا با محیط پارک ملی گلستان	۶۸۵	۳/۴۲	۴

منبع: محاسبات انجام‌شده بر روی اطلاعات اخذشده از پرسشنامه

*-میانگین رتبه‌ها برای هر مؤلفه (رتبه ۱ خیلی کم، رتبه ۲ کم، رتبه ۳ تا حدودی، رتبه ۴ زیاد و رتبه ۵ خیلی زیاد)

کاهش تهدیدات در راستای توسعه اکو توریسم در نواحی روستایی پیشنهاد می‌گردد:

۱- لزوم ایجاد قوانین محدودکننده در زمینه استفاده از فضاهای جنگلی پارک ملی گلستان ۲- وضع قوانین و اقدامات لازم جهت جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی و فرسایش خاک به دلیل خاک‌برداری از بستر رودخانه و سیل‌خیز بودن منطقه ۳- تنوع‌بخشی و توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی پارک ملی گلستان و جاذبه‌های طبیعی ناحیه مورد مطالعه از طریق سمینارها و جشنواره‌ها ۴- برنامه‌ریزی و ساماندهی توریسم کشاورزی^۱ به منظور استفاده و بهره‌گیری مطلوب از محیط آرام و زیبا و جلوگیری از تخریب مزارع و مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی ۵- تلاش مدیران محلی جهت ساماندهی کاربری‌ها و جلوگیری از تغییرات مخرب کاربری‌های اراضی ۶- توسعه و تجهیز مسیرهای اکو توریستی و تدوین دفترچه‌های راهنما برای گردشگران و آموزش آن‌ها ۷- افزایش گارد حفاظتی به جهت وجود شکارچیان و سودجویان صنعت چوب و زمین‌خواری توسط دولت

-استراتژی‌های بازنگری یا بازپروری (WO):

در راهبردهای بازنگری ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی بر بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف فراوری نواحی توریستی روستایی می‌باشد. در نتیجه موارد زیر برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و از بین بردن ضعف‌ها در راستای توسعه اکو توریسم پیشنهاد می‌گردد.

۱- توسعه فعالیت‌های مرتبط با حفظ محیط‌زیست با حذف جاده بین‌المللی مشهد گلستان ۲- افزایش گونه‌های گیاهی و جانوری توسط متخصصین از طریق تکثیر و کاهش بهره‌برداری‌ها از جنگل توسط مردم بومی ۳- بازنگری قوانین و مقررات اراضی در اماکن اکو توریستی این ناحیه به منظور بهره‌برداری و استفاده از قسمت‌های مختلف آن برای عموم ۴- توسعه و گسترش نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط در ناحیه مورد مطالعه برای آموزش مردم و گردشگر به منظور بهره‌گیری از منابع و اثرات مثبت اکو توریسم

ارائه استراتژی برای مدیریت و توسعه پایدار زیست- محیطی پارک ملی گلستان بر اساس مدل تحلیلی SWOT:

- استراتژی‌های رقابتی یا تهاجمی (SO):

در راهبرد تهاجمی که تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است، در چنین وضعیتی منطقه باید با توجه به نقاط قوت برای گسترش خود گام بردارد، موارد زیر برای بهره‌برداری از برتری‌های موجود در راستای توسعه اکو توریسم در نواحی روستایی پیشنهاد می‌گردد:

۱- تلاش در جهت شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی و اکو توریسمی این منطقه به منظور جذب بیشتر طبیعت گردان از قطب جمعیتی کشور در راستای رقابت با سایر مناطق توریستی ۲- توجه به منابع غنی طبیعی و جانوری پارک ملی گلستان در جهت توسعه اکو توریسم و توسعه علوم در زمینه‌های گیاهی و جانوری و مطرح‌شدن در جهان ۳- تأکید بر توسعه گردشگری طبیعی و بومی به دلیل وجود پتانسیل‌ها و زمینه‌های لازم، برای توسعه گردشگری در منطقه مطالعه شده ۴- بستر سازی و بهره‌گیری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در اکو توریسم با عنایت به وجود زیرساخت‌های اکو توریستی در ناحیه مورد مطالعه ۵- بهره‌گیری از مسئولان دولتی به منظور ترویج و توسعه باغات و درختکاری در راستای توسعه ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و ایجاد درآمد برای ساکنین ناحیه و حفظ محیط‌زیست پارک ملی گلستان ۶- استفاده از نیروهای باتجربه و متخصص به منظور ایجاد تشکلهای تعاونی و همچنین ترویج و آموزش از طریق جلسات مختلف با مردم با بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران بومی ۷- استفاده بهینه از منابع آبی در روستاهای حاشیه به جهت حفظ منابع آبی و اهمیت آن در جهت حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری پارک ملی گلستان

-استراتژی‌های تنوع (ST):

در استراتژی‌های تنوع که به نقاط قوت درونی و تهدید بیرونی تأکید دارد موارد زیر برای بهره‌برداری از برتری‌های موجود و

۵- بازنگری به نحوه توزیع و اولویت‌دهی تخصیص سرمایه‌های موجود و تلاش برای جذب سرمایه‌گذاری جهت توسعه روستایی.

-استراتژی‌های تدافعی (WT):

در استراتژی‌های تدافعی نیز که بر اساس نقاط ضعف درونی و تهدید بیرونی استوار است موارد زیر جهت رفع آسیب‌پذیری و از بین بردن

ضعف‌ها و تهدیدها در راستای توسعه اکو توریسم پیشنهاد می‌گردد:

۱- آموزش مدیریت بحران به نیروهای بومی در راستای افزایش ایمنی با توجه به آسیب‌پذیری طبیعی منطقه و احتمال وقوع حوادث غیرمترقبه و پیش‌بینی‌نشده مثل سیل، زلزله، لغزش، ریزش و... ۲- تدوین قوانین و مقررات ویژه به‌منظور استفاده مطلوب و بهینه از جاذبه‌های طبیعی منطقه و جلوگیری از تخریب اراضی جنگلی، مزارع و آلودگی آب، خاک و هوا. ۳- قرار دادن پارک ملی به‌عنوان منطقه حفاظت‌شده و حذف جاده از داخل جنگل و ایجاد نگرانی جهت ورود به پارک و توسعه تور لیدرها جهت راهنمایی کامل گردشگران برای جلوگیری از تخریب پارک ملی ۴- استفاده از تصاویر ماهواره‌ای به‌روز جهت پایش تغییرات و همچنین توسعه فناوری‌های نوین در جهت کاهش آتش‌سوزی‌ها و حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری ۵- تجهیز امکانات و خدمات درمانی و تجهیزات امداد و نجات در ناحیه مورد مطالعه با استفاده از نیروهای متخصص و مجرب. ۶- زمینه‌سازی و تشویق مردم به مشارکت در جهت توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات مختلف توریستی و کسب درآمد از طریق اکو توریسم و همچنین استفاده از بخش خصوصی در زمینه‌هایی که مردم نمی‌توانند مشارکت داشته باشند. ۷- بهره‌گیری از نیروهای متخصص و مجرب در جهت به‌کارگیری آنان در راستای توسعه اکو توریسم با حمایت دولت.

اجرای برنامه‌ها، نظارت و ارزیابی:

این گام آخرین مرحله از فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک در جهت مدیریت و توسعه زیست‌محیطی پارک ملی گلستان است و مشتمل بر برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه اکو توریسم و تهیه

الگوی برنامه‌های عملی است. در این مرحله شیوه تدوین برنامه‌ها، به‌منظور حصول اهداف استراتژیک و نهایی تنظیم می‌شود. علاوه بر آن مکانیزم‌های نظارت و ارزیابی، سیاست‌ها و برنامه‌های ارائه‌شده نیز بر مبنای همین اهداف و راهبردها ارائه می‌گردد. بر این اساس در مدیریت و حفظ محیط‌زیست ناحیه مورد مطالعه می‌توان در دو سطح بلندمدت و کوتاه‌مدت برنامه‌های عملی زیر را ارائه نمود.

برنامه‌های بلندمدت:

۱- توسعه اکو توریسم در پارک‌های ملی به‌منظور هدایت آن‌ها به سمت توسعه پایدار و رشد اقتصادی منطقه. ۲- تقویت مردم بومی منطقه پارک ملی گلستان در جهت حفظ ارتباط پایدار با محیط‌زیست و توسعه صنایع دستی توسط مردم بومی و ایجاد بازارچه‌های سنتی جهت توانمندسازی زنان روستایی. ۳- برگزاری سمینار یا کنگره توسعه اکو توریسم توسط انجمن اکو توریسم با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط و مسئول به‌منظور ترویج اکو توریسم مثل آشنایی ایده‌های جدید و نظریه‌های تازه، آشنایی با تجارب کشورهای توسعه‌یافته و در حال رشد در زمینه اکو توریسم. ۴- پس از فرآیند زون بندی برنامه‌ریزی برای پارک ملی گلستان انجام گرفت. این برنامه‌های مدیریتی که دربرگیرنده دستورالعمل‌ها، نیازها و نحوه اداره پارک می‌باشند عبارت‌اند از: الف- برنامه اداره و حفاظت ب- برنامه استفاده پژوهشی و آموزشی پ- برنامه استفاده تفریحی ت- برنامه اداری توسعه و نگهداری ث- ارائه الگوی بهینه جهت توسعه اکو توریسم و یا تهیه و تنظیم یک برنامه مناسب و اصولی متناسب با شرایط اکولوژیکی ناحیه مورد مطالعه به‌نحوی که آثار مخرب محیط‌زیست را به حداقل برساند. ج- بهبود و گسترش زیرساخت‌ها اعم از توسعه شبکه ارتباطی، توسعه فناوری اطلاعات (IT) و... در ناحیه مورد مطالعه.

برنامه‌های کوتاه‌مدت:

۱- اصلاح ضوابط و قوانین و مقررات جهت ایجاد و گسترش اکو توریسم توسط دستگاه‌های ذی‌ربط. ۲- آموزش روستاییان به‌خصوص روستاهای در دل پارک ملی گلستان جهت بهره‌برداری منطقی و آموزش آنان به‌عنوان تولیدرهای بومی جهت حفظ محیط‌زیست ناحیه مورد مطالعه ۳- اقدامات فرهنگی و زیباسازی

باید مدیریت شوند ما را به بررسی روش های مدیریتی اعمال شده در پارک وامی دارد. مسئله ای که در نقاط ضعف بررسی شده در اولویت قرار دارد و به وضوح نشان دهنده این موضوع هست. علاوه بر این در بررسی فرصت ها با اینکه شناساندن و معرفی پارک ملی به دلیل اهمیت جهانی آن در اولویت اول است و نشان دهنده واقف بودن توجه به ارزش ها و آموزش به عموم مردم توسط مدیران هست ولی طبق نقاط ضعف بررسی شده به نظر وقایع عمدتاً ناشی از عدم آگاهی عموم مردم از ارزش های پارک ملی است بنابراین بسیج کردن عموم مردم بومی جهت آموزش بهره برداری صحیح می بایست در اولویت کار مدیران اجرایی در نظر گرفته شود مسئله ای که طبق نتایج متأسفانه توجه خاصی به آن نشده است و در رتبه بندی کمترین جایگاه را به عنوان یک فرصت در اختیار دارد. این در حالی ست که قوی ترین نقطه قوت پارک وجود مناظر بکر و چشم اندازهای طبیعی است که خود بستری مناسب برای فعالیت های پژوهشی و آموزشی برای محققین و علاقه مندان مربوطه، در چارچوب قوانین تصویب شده محیا می سازد که در صورت عدم توجه به آگاه سازی و اطلاع رسانی به روز و مناسب ممکن است در اثر استفاده نا آگاهانه و نامناسب اثرات سوء و مخرب بیش از پیش نمایان شود. از طرفی با توجه به افزایش روزافزون جمعیت و نیاز افراد به زمین بیشتر به خصوص در روستاهای حاشیه پارک ملی گلستان و تبدیل روستاها به شهرها باعث شده عده ای افراد سودجو جهت کسب درآمد بیشتر اقدام به زمین خواری و تخریب جنگل بپردازند و زمین های باارزش طبیعی را در جهت ساخت ویلا و خانه های روستایی به کار ببرند. همچنین وجود جاده بین المللی مشهد به شمال که از وسط پارک ملی گلستان عبور می کند سبب دگرگونی و ویرانی زیادی در پارک ملی گلستان گردیده هست، از جمله نابودی گونه های جانوری، روشن کردن آتش توسط مسافران و عدم توجه به محیط زیست، همه این عوامل باعث گردیده اثرات جبران ناپذیری بر پارک ملی گلستان وارد شود، اگر در آینده فکری برای این معضل اندیشیده نشود قطعاً باعث تخریب و نابودی بیشتر جنگل، گونه های گیاهی، جانوری و انقراض بسیاری از گونه های جانوری شود.

محیط پارک ملی ۴- حمایت سازمان های ذی ربط برای جذب طبیعت گردان و گردشگران با برنامه ریزی اصولی و مناسب به منظور ایجاد مراکز رفاهی، خدماتی و بهداشتی و اقامتی. ۵- تشکیل هیئتی مرکب از مدیران و مسئولان محلی و استانی برای عملی کردن تصمیمات دولت در خصوص ایجاد مراکز تفریحی و ورزشی در راستای گسترش توسعه اکو توریسم.

نتیجه گیری و نتایج تحلیل SWOT:

از آنجاکه مدیریت و توسعه زیست محیطی در پارک های ملی می تواند با ایجاد فعالیت های مکمل کشاورزی، زمینه افزایش درآمد و اشتغال زایی را فراهم کند، در چارچوب توسعه مورد توجه قرار می گیرد، آنچه از نتایج پژوهش حاضر در ارزیابی و بازنگری رویکردهای توسعه گردشگری برآورد می شود، این است که کارآمدترین نحوه مداخله در ساختار پارک های ملی در رویکرد عملی و راهبردی آن است.

با توجه به منابع نظریه و مطالعات میدانی به عمل آمده، به منظور ارائه راهبردها و راهکارهای توسعه و مدیریت زیست محیطی در پارک های ملی، به وسیله تکنیک SWOT، ظرفیت ها و محدودیت های زیست محیطی در منطقه مورد مطالعه شده مشخص و پاسخ های عملی و راهکارهایی جهت توسعه زیست محیطی ارائه شد.

نتایج جنبه های کیفی هر یک از عوامل مؤثر داخلی و خارجی شناسایی شده و بیانگر این مطلب است که برتری ها و مزیت ها در مواجهه با نقاط ضعف و تهدیدها پایین است.

بررسی نتایج جنبه های کمی و کیفی هر یک از نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها نیز نشان می دهد که:

با توجه به اهمیت بی بدیل پارک ملی گلستان و اینکه جز اولین پارک های ملی در کشور می باشد، لزوم نگهداری و حفظ پارک در جهت کاهش اثرات زیست محیطی از مهم ترین دلایل انجام تحقیق می باشد، از نکات قابل تأمل در بررسی تهدیدات در منطقه از دیدگاه مسئولین و مدیران محلی با توجه به اولویت بندی، به ترتیب فرسایش خاک و خاک برداری از بستر رودخانه، جاده سازی و وجود بیش از حد شکارچیان غیرمجاز و برداشت بی رویه است از آنجاکه فعالیت های نامبرده زیر نظر مستقیم مراجع ذی صلاح

9. Nouri, J., Abbaspour, M., & Maghsoudlou Kamali, B. Environmental Assessment of Strategic Industrial Development Policies in Iran Using the SWOT Model. *Journal of Environmental Science and Technology*, 29(2). 2006. (In Persian)
10. National Parks and Wildlife Regulation 2019 under the National Parks and Wildlife Act 1974. public consultation draft. s2018-481.d05 8 May 2019.
11. David, F. R. Strategic Management. Translated by Ali Parsaeian and Seyyed Mohammad Aarabi. Sixth Edition. 2004. (In Persian)
12. Harrison, J., & Caron, J. Strategic Management. Translated by Behrooz Ghasemi. First Edition. Heyat Publications, Tehran. 2003. (In Persian)
13. Detailed Plan for Golestan National Park, 2007. (In Persian)
14. Dehdar Dargahi, M., & Makhdoom, M. Zoning of Golestan National Park. *Journal of Environmental Science*, 28(29), No. 499. 2002. (In Persian)

References

1. Holden, A. Environmental and Tourism New York, Routledge, 225. 2000.
2. Dudley N, Stolton S. Defining protected areas: an international conference in Almeria, Spain. IUCN, Gland. 2008.
3. Weaver D, Oppermann M. Tourism management. John Wiley and Sons; 2000.
4. Rowman & Littlefield. The Critical Documents america's National Park. 1997.
5. Florian Schulz, The Mountaineers Books Yellowstone to Yukon. 2008.
6. <https://doe.ir/Portal/Home/default.aspx>
7. Ghashtasb, H. Golestan National Park. Joint publication by the Department of Environment. ISBN: 946-6065-22-8. 2003. (In Persian)
8. Hom Haacke L. Using SWOT for project planning sessions, PN. 3 hughes. A. Tourism as Sustainable Industry in the Rural Community of Arising, West Scotland (Doctoral dissertation, M. Sc Thesis, Napier University). 2001.